
Jože Prinčič

Obnova industrije in rudarstva v Sloveniji leta 1946

Ocene o tem, kolikšna škoda je bila povzročena industriji in rudarstvu v Sloveniji med drugo svetovno vojno, so različne, dostopni dokumenti pa kažejo na to, da je bila precejšnja škoda ugotovljena v rudarstvu, usnjarski, tekstilni, lesni in kovinski industriji. Ostale panoge so bile manj prizadete.¹

Obnovitveni načrti, za katere vemo, da so bili izdelani v Sloveniji v letu 1945, so tako v vsebinskem kot časovnem pogledu ločevali obnovo mest in podeželja od obnove gospodarstva. Glede prve se je politično vodstvo odločilo, da bo do konca tega leta še »začasna in zasilna«; načrtna in »dokončna« naj bi se začela leta 1946 in nato trajala »najmanj pet let«. Gospodarska obnova naj bi se začela »tako in po načrtu«. Zamisel načrtno obnove je temeljila na predpostavki, da bodo denarna in materialna sredstva dodeljena samo obnovi tistih podjetij ali industrijskih panog, ki bodo ocenjena kot »najnujnejša in najpotrebnejša za ostalo gospodarsko obnovo in gospodarsko življenje sploh« in da bomo obnovo vodili iz »enega centra«, s čemer bodo preprečili vsako »samolastno in breznačajno obnavljanje.«²

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo LRS je v svojem obnovitvenem načrtu, ki ga je avgusta poslalo zveznemu ministrstvu, na prvo mesto postavilo elektrifikacijo, obnovo elektraren in rudnikov, nato pa obnovo določenih industrijskih podjetij. Glavna obnovitvena dela so se začela avgusta in trajala do konca leta.³

Tudi v letu 1946 je gospodarska obnova ostala »najpomembnejša in najnujnejša naloga zvezne vlade«,⁴ ter »glavni smoter gospodarske politike«. Sklenjeno pa je bilo, da se mora v svoji najpomembnejši obliki (tj. obnovi industrijske proizvodnje do predvojne višine), v velikem delu tudi dokončati v tem letu, da bi se lahko začelo z industrializacijo in elektrifikacijo države ter z (gospodarskim) razvojem v tistih področjih, v katerih so za to objektivni pogoji.⁶ Še očitneje kot v letu 1945 je bila, posebno še na zvezni ravni, izpostavljena prioriteta obnove določenih industrijskih panog ali podjetij ter poudarjeno načelo njenega načrtnega in centralističnega vodenja.

¹ Več o tem glej: Jože Prinčič, *Obnova slovenske industrije v letu 1945*, Kronika, št. 1-2, leto 1988, str. 68-71.

² Prav tam.

³ Prav tam.

⁴ Josip Broz Tito: *Govori i članci*, Zagreb 1959, II. knjiga, str. 126.

⁵ Predlog plana obnove za leto 1946, 21.3. 1946, Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), 41-8.

⁶ I. vanredno zasedanje narodne skupštine FNRJ, 31. januara - 4. februara 1946, stenografske beleške, Beograd 1946, str. 12 in 31; referat Josipa Broza in Momčila Markovića.

Josip Broz je decembra 1945, ko so se začele priprave na obnovitvena dela v letu 1946, zahteval od zveznega ministrstva za gradnje, da ne delajo planov »za tisto, kar ni nujno«, temveč naj »najprej« ugotovijo, nato pa začnejo obnavljati »tisto najpotrebnejše in najnujnejše, kar bo omogočilo nadaljno obnovo.«⁷ Konec januarja 1946 je zvezna komisija za gospodarsko obnovo opozorila republiške gospodarske svete, da obnova v preteklem letu ni šla po načrtu, temveč so se pogosto obnavljali objekti, »ne oziraje se na prvenstveno važnost obnove«, da je v letu 1946 obnova »po načrtu« že mogoča, zato se bo obnavljalo samo tisto, kar je v načrtu, oziroma bodo za ta podjetja predvideni krediti; vse kar pa ni v načrtu se ne bo obnavljalo.⁸ V skladu s tem je predlog plana obnovitvenih del za leto 1946, ki ga je zvezna planska komisija pripravljala do sredine marca, vsebovala le tiste gospodarske panoge ali objekte, ki bodo »olajšali in pospešili razvoj države, tj. industrializacijo države« in to na podlagi »lastnih surovin in materialnih zmoglosti.«⁹

Tudi v letu 1946 se je nadaljevala težnja, da bi s čim manjšimi denarnimi sredstvi dosegli čim večji gospodarski učinek, kar je zahtevalo »maksimalno uporabo prostovoljne, brezplačne delovne sile ter najrigoroznejšo štednjo materiala, delovne sile in časa.«¹⁰

Kot novost lahko štejemo razmišljanja, da bi razpoložljiva finančna sredstva pomenila »zgornjo mejo možnosti obnove«,¹¹ kot tudi odločitev, da se obnova ne bo financirala iz proračuna, temveč iz izrednih sredstev oziroma posebnega sklada za obnovo države. Po sklepu drugega izrednega zasedanja zvezne skupščine, so se v ta sklad stekali dohodki od prodaje blaga, ki ga je pošiljala UNRRA, od zakona o odvzemanju vojnega dobička in zakona o zamenjavi denarja.¹² Seveda se je v ta sklad »preusmerjal« tudi del akumulacije iz industrije in trgovine. Računali so tudi na sredstva iz tujine, predvsem na reparacije.

V Sloveniji so se republiški organi januarja 1946 začeli vestno in marljivo pripravljati na obnovitvena dela v tem letu. Ministrstvo za gradnje je 12. januarja predpisalo način »pristopanja« k gradbenim delom (pred začetkom »kakaršnihkoli« pripravljanih gradbenih del je moral načelnik Tehničnega zavoda predložiti ministrstvu popoln elaborat z vsemi potrebnimi prilogami),¹³ 15. januarja poslalo vsem republiškim organom okrožnico, v kateri je zahtevalo njihove gradbene načrte in predvidena investicijska sredstva.¹⁴

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je izdelalo proizvodni načrt, v katerem je predvidelo »splošen« dvig industrijske proizvodnje v Sloveniji na raven iz 1939 leta

⁷ Josip Broz, n.d., str. 126.

⁸ Okrožnica industrijskim, elektrotehničnim in rudarskim podjetjem, 7.2.1946, Arhiv SR Slovenije (dalje: AS), fond ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS (dalje: MIR), fasc. 7.

⁹ Cit. v op. št. 5.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

¹² Drugo vanredno zasedanje narodne skupščine FNRJ, od 20. marta do 1. aprila 1946 godine, stenografske beležke, Beograd 1946, str. 63.

¹³ Odločba ministrstva za gradnje LRS, 12.1. 1946, AS, fond ministrstva za finance LRS (dalje: MF), fasc. 32.

¹⁴ Dopis ministrstva za gradnje LRS, 15.1. 1946, AS, fond ministrstva za gradnje (dalje: MG).

(tekstilna industrija naj bi to raven že presegla, lesna pa dosegla le dve tretjini predvojnne), seveda ob zadostni oskrbi s surovinami in reprodukcijskim materialom.¹⁵

Planska komisija je konec januarja začela zbirati predloge za investicijske kredite v letu 1946.

Najpomembnejši je bil program elektrifikacije. Tega je sestavljal načrt za izgradnjo daljnovodov (DV) nizke napetosti in transformatorskih postaj (TP) v posameznih okrožjih¹⁶ in ožji investicijski program elektrifikacijskih del v Sloveniji v letu 1946.¹⁷ Po tem programu naj bi 339 milijonov din namenili za obnovitev in nadaljno izgradnjo električnih central (HC Dravograd, HC Mariborski otok, TE Rajhenburg – danes Brestanica, pripravljala dela za HC Moste pri Žirovnici), 117 milijonov za TP 110 KV (Laško, Rajhenburg, Trbovlje, Ljubljana, Kranj, Jesenice, Št. Peter na Krasu – danes Pivka) in 65 milijonov za DV 110 KV (Trbovlje – Ljubljana, Ljubljana – Jesenice, Ljubljana – Št. Peter, Trbovlje – Laško).

Posamezni odseki Ministrstva za industrijo in rudarstvo so poslali predloge za obnovo, razširitev proizvodnje (modernizacija), izboljšanje proizvodnje (racionalizacija) ali za novogradnje, in sicer za 264 milijonov v usnjarski, živilski industriji, industriji gradbenega materiala, industriji papirja in celuloze ter za 550 milijonov v tekstilni industriji.¹⁸

Zvezna komisija za obnovo države je 1. februarja izdala okrožnico številka 3, s katero je republiške vlade in finančna ministrstva pozvala, da pošljejo predloge z utemeljitvami za obnovitvena dela v tem letu. Z njo je tudi napovedala, da bodo investicijske kredite – ki bodo »v glavnem majhni« – ter obnovitvene kredite »definitivno« določili, na skupni konferenci zastopnikov republiških vlad in zveznega ministrstva za finance, v začetku marca.¹⁹

V Sloveniji so ocenili, da bi za celotno obnovo potrebovali okoli 9.400 milijonov din kreditov. Po načrtu vlade LRS bi iz obnovitvenega sklada v industriji največ kreditov dobile električne centrale, rudarstvo, metalurgija, TAM, in sicer okoli 960 milijonov din. Poleg tega naj bi industrija dobila še 1.294 milijonov iz »drugih viškov«, kar bi dalo skupno vsoto okoli 2.300 milijonov din.²⁰

Predlog kreditnega plana za leto 1946 je republiška vlada 25. februarja poslala zveznemu gospodarskemu svetu.²¹ Za elektrifikacijo je bilo predvideno 769 milijonov, za rudarstvo 220 in za TAM 215 milijonov. Za tekstilno industrijo 650 milijonov, največ za nove bombažne predilnice v Črnučah, Celju in Mariboru, novo predilnico za volno v Novem Mestu in Metliki; okoli 70 milijonov pa tudi za povečanje proizvodnje v Inteksu (Kranj), Jugobruni (Kranj) in Predilnice Litija. Kemični industriji so name-

¹⁵ Gospodarsko življenje v Sloveniji v letu 1946, AJ, 41–157.

¹⁶ Elektrifikacijski načrt za leto 1946, AS, fond planske komisije LRS (dalje: PK), fasc. 3.

¹⁷ Proračun za ožji investicijski program elektrifikacijskih del v Sloveniji v letu 1946, AS, fond PK, fasc. 44.

¹⁸ Glej poročila odsekov ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS, AS, fond PK, fasc. 44.

¹⁹ Poročilo o predložitvi kreditnega plana za leto 1946 v Beograd, 2.3. 1946, AS, fond MF, fasc. 44.

²⁰ Invensticijski krediti za leto 1946 v LR Sloveniji, AS, fond PK, fasc. 3. Predlog kreditnega plana vlade LRS za leto 1946, 25.2. 1946, AJ, 41–18. Cit. v op. št. 15.

²¹ AJ, 41–18.

nili 257,5 milijona; med tistimi tovarnami, ki naj bi dobile za obnovo ali racionalizacije večja sredstva, so bile: Tovarna dušika (Ruše) – 50 milijonov, Cinkarna (Celje) – 40 milijonov, Združene steklarne Hrastnik in Sv. Križ – 15 milijonov, Tovarna kemičnih izdelkov (Hrastnik) – 15 milijonov, Pinus (Rače) – 9 milijonov, Dr. Th. in G. Boehme (Ljubljana) – 8 milijonov, Medič in Zankl (Medvode) – 6 milijonov.

Lesna industrija naj bi si razdelila 104,3 milijona, in sicer: Tovarna upognjenega pohištva (Duplica) – 15,5 milijona, Tovarna sodov (Celje) – 12,5 milijonov, Lesna industrija Zbelovo – 3 milijone; za novogradnje pa: Tovarna pohištva (Ribnica) – 15 milijonov, Tovarna sodov (Mokronog) – 8,5 milijonov, Tovarna voz (Domžale) – 3 milijone, Tovarna glasbil (Mengeš) – 1,5 milijonov, Tovarna vžigalic (Murska Sobota) – 5,5 milijonov, Tovarna za brezmotorna letala (Ljubljana) – 3 milijone, Sodarska zadruga (Tacen) – 5 milijonov.

V usnjarsko-gumarski industriji je bilo od 87 milijonov predvidenih 20 za strojno opremo nove tovarne čevljev, 10 za izgradnjo nove tovarne galenterijskih usnjenih izdelkov in 17 za Jugoslovanske tvornice gume (Kranj). V elektroindustriji je bilo 81,6 milijona razdeljeno takole: 27 – Iskra (Kranj), 8 – Elektrotehna, 6,5 – Zmaj in 5,8 milijonov – Volta (vsi Ljubljana).

V industriji gradbenega materiala naj bi si opekarne v: Metliki, Kanižarici, Koških, Straži pri Novem Mestu, Puconcih, Trebnjem, apnenice: Hrastnik, Zidani Most, F. Vodlan (Dobrepolje), kamnolomi na Pohorju in Kokri, Keramična industrija Petrovče in Cementarna Trbovlje razdelili 71,3 milijona din.

V živilski industriji je bilo od 29,4 milijonov namenjeno 8 ljubljanski klavnici, tovarni testenin Šerbaum in Co. (Maribor) 2,5 in 1,9 milijona Tovarni sadnih sokov (Spodnja Hudinja).

Kovinska industrija je dobila le 20,5 milijona, od tega naj bi 5 milijonov namenili za združevanje obratov, ostanek bi si razdelile tovarne: A. Westen (Celje), K. Ahačič (Tržič) in Zugmeyer in Gruber (Slovenska Bistrica).

Namanj, tj. 19,5 milijonov, je dobila industrija papirja in celuloze, oziroma Združene papirnice – obrat Vevče (9 milijonov) in obrat Goričane (3 milijone) ter Celuloza (Videm) – 2 milijona.

V posebnem poročilu, ki so ga poslali Državni komisiji za gospodarsko obnovo,²² so obrazložili potrebe obnove v premogovnikih: Trbovlje (material je že bil naročen v ČSSR, nekaj bi ga dobili tudi od UNRRE), Kanižarica (material naj bi dobili od UNRRE ter italijanskih in avstrijskih reparacij), Velenje, rudnikov pod Upravo premogovnikov Ljutomerskega in Ptujškega okraja (pod to Upravo so spadali rudniki: Presika, Globoko, Podgorci, Rincetovo in Ciganjšček), Hrastnik ter rudnika kaolina Črna. Nadalje so predlagali še obnovo TE Velenje, Železarne Ravne in Cinkarne (Celje), glede Tovarne glinice in aluminija v Strnišču (danes Kidričevo) pa so sporočili, da so »vsa dela preložena na nedoločen čas«.²³

²² Poročila in podatki posameznih podjetij iz Slovenije, AJ, 41–18.

²³ Prav tam.

V Sloveniji so pričakovali, da bodo njihovi predlogi za kredite odobreni, bili pa prepričani, da jih bodo v najboljšem primeru dobili šele aprila, »verjetno pa še pozneje«. ²⁴

Kot je bilo napovedano je zvezna planska komisija sredi marca dokončala predlog plana obnove za leto 1946, ki je, po posameznih gospodarskih področjih, že določil višino materialnih in denarnih kreditov in tudi »tisto blago (stroje, industrijske naprave in vozila), ki naj bi jih dobili od UNRRE ali na račun reparacij, pa njihova prava količina še ni bila poznana.« ²⁵ Za vsa gospodarska področja je bilo predvidenih 5.659 milijonov denarnih ter 4.690 milijonov materialnih kreditov, od tega za industrijo, rudarstvo in elektrifikacijo 2.626 milijonov denarnih in 1.100 milijonov materialnih kreditov.

Za Slovenijo je bilo v predlogu predvideno 158 milijonov za elektrifikacijska dela, največ za izgradnjo HC Mariborski otok (60 milijonov) in razširitev TE Rajhenburg (20 milijonov). Precejšnja sredstva so za modernizacijo dobili slovenski premogovniki, rudnik Mežica za obnovo flotacije, Iskra, TAM in Tovarna poljedeljskih strojev v Zrečah. Krediti so bili predvideni tudi za modernizacije in novogradnje v tekstilni in usnjarski industriji. Slabo je kazalo kemični industriji, ker je dobila le »simboličnih« 10 milijonov. Papirne industrije pa sploh niso upoštevali. ²⁶

Pričakovanja republiške vlade, da bo večji del obnove lahko opravila z zveznimi sredstvi oziroma krediti, se niso izpolnila. Podobno usodo so doživeli tudi obnovitveni načrti, ki so računali na velika sredstva iz republiškega proračuna, ker je zvezni finančni zakon namesto pričakovanih 3.800 milijonov določil za Slovenijo le 1.263 milijonov izdatkov. ²⁷ Zato pa so se uresničile črnoglede napovedi o nerednem in zapoznelem nakazovanju že odobrenih sredstev. Vsaka odobritev predloženega razdelilnika je namreč trajala okoli 6 tednov, postopek po odobritvi do nakazila pa še en mesec. Sredstva so prihajala pozno, del kreditov je tako ostal neizrabljenih. ²⁸ Poleg tega se krediti »niso delili povsem po prvotno predloženih kreditnih predlogih«. ²⁹

Nezadostna finančna sredstva ali nepotrjeni kreditni predlogi so predstavljali, če ne glavno, pa zagotovo najpogostejšo oviro pri udejanjanju pričakovanih in načrtovanih obnovitvenih in drugih posegih v slovenski industriji v letu 1946. Pomanjkanje delovne sile v gradbeništvu, gradbenega in drugega materiala in problem zadostne strokovne pomoči, ki jo je morala Slovenija nuditi nekaterim republikam, moramo tudi uvrstiti med dejavnike, ki so jih nekateri označevali kot odsotnost načrtnega gospodarstva v pravem pomenu besede, drugi pa kot politične vidike obnove, česar pa v tej razpravi ne bomo obravnavali.

V Sloveniji so pričakovali, da bo v tem letu že prišlo do občutnega pomanjkanja delavcev v gradbeništvu. Ministrstvo za gradnje je zato že januarja sklenilo, da boboljšalo delovno disciplino in delovne pogoje, povečalo število strojev ter uvedlo

²⁴ Cit. v op. št. 19.

²⁵ AJ, 41–8.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Cit. v op. št. 12, str. 124–125.

²⁸ Poročilo o stanju investicijskih kreditov, AS, fond PK, fasc. 3.

²⁹ Cit. v op. št. 15.

»stalno zaposlitev in neprestano gradbeno sezono.«³⁰ Ministrstvo za delo je imenovalo republiško in okrajne uprave za delovno silo, katerim je poverilo njeno mobilizacijo in »načrtno porazdelitev«. Očitno ti ukrepi niso bili uspešni, saj so sredi leta nekatera večja gradbišča brez potrebnega števila delavcev, o čemer je govoril tudi Josip Broz delegaciji Užiškega okraja.³¹ Iz poročil je razvidno, da je imelo največje težave ljubljansko okrožje, v katerem je na primer junija na 15 največjih gradbiščih primanjkovalo okoli 1300 delavcev in 185 zidarjev.³² Medtem ko so se uprave za delovno silo in politične organizacije do konca leta trudile »mobilizirati« potrebno delovno silo iz podeželja predvsem s pomočjo »učinkovite metode prepričevanja«,³³ so se sredi leta slovenski gradbeniki odločili normirati svoje delo. Do konca leta so bile uvedene t.im. Gradisove norme.

Z letom 1946 se začenja obdobje, ko je gradbenega in drugega materiala stalno primanjkovalo. Poleg tega je postalo njegovo dodeljevanje (kontingentiranje) že v tem letu zelo zapleteno in zbirokratizirano. Tako je naprimer betonsko železo dodeljevalo samo zvezno ministrstvo za gradnje in to po zelo kompliciranem in dolgotrajnem postopku.³⁴ Večino ostalega gradbenega materiala so v Sloveniji razdeljevala ministrstva »po svoji liniji«.

Prvotni odlok zveznega ministrstva za gradnje, da se med LR Makedonijo, Črno goro, Bosno in Hercegovino razdeli »nekaj« inventarja iz LR Slovenije, je bil zamenjan z odlokom, da Slovenija v te republike pošlje tehnične ekipe z vsem potrebnim inventarjem.³⁵ Ta odlok so si v pomoči potrebnih republikah razlagali tako, da bodo »poslana celotna slovenska podjetja, ki bodo njihova ministrstva razbremenila vsake odgovornosti za izvajanje posameznih del.«³⁶ V ministrstvu za gradnje LR Slovenije se s tem seveda niso strinjali. Odgovorili so, da so razen Bihaća »vse ostale distance prevelike«, da bi mogel Gradis prevzeti delo v teh republikah. Obljubili pa so, da bodo poslali skupine strokovnjakov z inventarjem in tehničnim pomožnim osebjem, ki bodo »na licu mesta ugotovili gradbeni program«, vendar »te okrepitve ne bodo opremili s transportnimi sredstvi in racioniranim gradbenim materialom.«³⁷ Svojo vlado je ministrstvo opozorilo, da je število 679 gradbenih strokovnjakov, kolikor jih je imelo na seznamu, trenutno zadostuje, da pa vedno večje naloge in zahteve, ki jih dobiva, opozarjajo na to, da »sorazmerna« porazdelitev strokovnega kadra med republike ne bo več mogoča. Drugi problem je ministrstvo videlo v tem, da se večina določenih kandidatov »na vse načine poizkuša izogniti preselitvi na južna gradbišča.«³⁸ Zvezno

³⁰ Izložili bomo iz gradbene uprave vse ostanke starega upravnobirokratskega aparata, Slovenski poročevalec (dalje: SP), št. 6, 8.1.1946.

³¹ Josip Broz, n.d., str.234.

³² Poročilo o stanju gradbenih del, AS, fond PK, fasc. 3.

³³ O mobilizaciji in načrtni razporeditvi delovne sile, Ljudska pravica (dalje: LP), št. 142, 16.6. 1946.

³⁴ Mesečno poročilo planskega oddelka ministrstva za gradnje LRS, 11.5. 1946, AS, fond Planske komisije, fasc. 3.

³⁵ Dopis ministrstva za gradnje LRS ministrstvom za gradnje LR Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine, 13.8. 1946, AS, fond MG.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Dopis kadrovskega oddelka ministrstva za gradnje LRS, 5.7.1946, AS, fond MG.

in republiška ministrstva za gradnje v že navedenih republikah so kljub ugovorom neprestano pritiskala na ministrstvo za gradnje LRS, da pošlje čim več strokovnjakov na njihova področja. Do začetka junija jih je poslalo 51, kar pa je bilo očitno premalo, ker je Kidrič na seji zveznega gospodarskega sveta 19. julija ocenil, da je Slovenija (in tudi Hrvaška) »premalo storila« glede te pomoči. Njeno vodstvo je opozoril, da »če se ne bodo tega lotili takoj in prostovoljno, bo zvezna vlada posegla po administrativnih ukrepih«. ³⁹ Potem ko je ministrstvo za gradnje od svoje vlade dobilo dovoljenje, da z dekreti poveča število inženirjev in tehnikov za te republike, jih je bilo do začetka septembra poslanih že »okoli 100«. ⁴⁰

Našteti problemi so največ pripomogli k temu, da je republiška vlada v začetku junija določila prioriteto lestvico (red) gradbenih del v letu 1946, ki je uvrščenim podjetjem oziroma objektom zagotavljala vse prednosti v oskrbi z delovno silo, materialom, mehanizacijo in seveda finančnimi sredstvi. Kot je bilo objavljeno, je bil prvi kriterij za uvrstitev med prioritete objekte ta, da je vrednost gradbenih del presegala 5 milijonov din. Takih objektov je bilo 23. Gradbišče HC Mariborski otok je bilo na 2. mestu, HC Moste na 3., Tovarne usnja v Vrhniki na 4., Inteksa na 5., Tovarna verig na 12., Jugobrune na 13., Celuloze 19., I. Bonača 20., Litostroja 21., I. Gumzelj 22., Tekstilne tovarne v Novem Mestu pa na 23. mestu.

V letu 1946 je bilo razumevanje in tudi vsebinsko opredeljevanje pojma gospodarska obnova zelo široko. V obnovitvena dela so ponavadi šteli, poleg obnove (rekonstrukcije) podjetij oziroma njihovih osnovnih sredstev, še razširitve (modernizacije) in izboljšanje (racionalizacija) le-teh in tudi novogradnje. Konec tega leta pa so že ločevali obnovo od izgradnje.

Glavnini obnovitvenih del v industriji in rudarstvu v tem letu so, v okviru odobrenih sredstev in pod neposrednim nadzorstvom pristojnih oblasti, izvajala posebna državna podjetja. Tudi za t. im. izven-planska dela so podjetja potrebovala pristanek pristojnih organov, vendar so jih vodila s svojimi sredstvi.

V strukturi obnovitvenih del so bila na prvem mestu gradbena dela, nato pa za menjava ali nakup strojev in opreme.

Konec leta je morala republiška vlada, po preizkušeni metodi, seznaniti najvišje organe v državi o rezultatih gospodarske obnove v Sloveniji v letu 1946. Za elektrogospodarstvo so ugotovili, da so se nadaljevala obnovitvena dela na HC Dravograd (začela je obratovati tudi z drugim agregatom), HC Fala, HC Tržič, HC Žiri, TE Velenje (lastna sredstva podjetja), TE Rajhenburg in TE Trbovlje. Pripravljalna dela za HC Mariborski otok so potekala »zelo počasi«. Sredi junija je bil potrjen načrt za HC Moste. Do konca leta je bilo obnovljenih ali na novo postavljenih 134 km daljnovidov, 37 transformatorskih postaj in 281 km lokalnih napeljav.

V premogovnikih Trbovlje, Hrastnik, Laško, Huda jama, Kanižarica, Kočevje, Velenje (lastna sredstva podjetja), Zabukovica, Liboje in treh premogovnikih Uprave premogovnikov ljutomerskega in ptujskega okraja so potekala tako obnovitvena dela

³⁹ Boris Kidrič, *Sabrana dela*, IV. knjiga, Beograd 1985, str. 500.

⁴⁰ Stenogramske beleže II. rednega zasedanja SNOS, 9.- 10.9. 1946, AS, fond SNOS, fasc. 14; referat Miha Marinka.

kot tudi racionalizacije; v Globokem in Št. Janžu so le obnavljali, v Zagorju povečali zmogljivosti. Premogovnika Orle in Stranice sta dobila le neznatna sredstva za raziskave. V rudnikih Idrija, Mežica in Pleše so obnavljali in dograjevali. Sredstva, ki so bila namenjena rudniku kaolina Črna je ministrstvo za industrijo in rudarstvo uporabilo za druge namene.

V Železarnah Jesenice, Guštajn (danes Ravne) in Štore so gradbena in druga podjetja nadaljevala z obnovo, začela širiti zmogljivosti ter graditi nove objekte. Tako je 19. junija iz obnovljene martinarne na Štorah priteklo prvo železo, 29. junija pa je na Jesenicah zagorel obnovljeni plavž.

Tovarna aluminija v Strnišču je maja 1946 dobila 8 milijonov posojila za zaščito zgradb in inštalacij. Posebna komisija ministrstva za industrijo in rudarstvo je ob pomoči nemškega strokovnjaka ter načrtov, ki so jih prav tako dobili iz Nemčije, pregledala in valorizirala objekte ter napravila elaborat o rentabilnosti in smotrnosti nadaljne izgradnje tovarne.

Cinkarna v Celju je opravila le obnovitvena dela. Šele decembra je prejela, z odločbo zveznega gospodarskega sveta iz skada za obnovo, dolgoročno posojilo za dokončanje obnove ter nakup novih strojev v ČSSR.

V kovinski industriji so bile še posebno številne zahteve za nove investicije,⁴¹ dobila pa jih je le Kovinska zadruga Plamen (Kropa). Obnova je potekala v Mariborski livarni, Tovarni jeklenega orodja (Zreče), Tovarni verig, Splošni (Maribor).⁴²

V kemični industriji je obnova potekala v Zlatorogu, Tovarni za predelavo tehničnih maščob (Ljubljana), Steklarni Hrastnik, Tovarna dušika je z obnovo začela šele konec leta. Vsa naslednja podjetja so dobila sredstva za modernizacijo ali racionalizacijo proizvodnje: Kemična tovarna (Ljubljana), Tovarna kemičnih izdelkov Hrastnik, Ljudevit Maks, Pinus, Tovarna kleja, Zabret in Co. (Britof pri Kranju), Dolničar in Richter (Ljubljana), Škrob dekstrin (Domžale), Steklarna Sv. Križ.

Obnova je potekala v naslednjih tekstilnih tovarnah: Ogrizek in Themel (Sv. Križ v Savinjski dolini), Tekstilindus (Kranj), Tekstilana (Kočevje), Motvoz in platno (Grosuplje), Predilnica in tkalnica Maribor, Univerzale (Domžale), Inteks (Kranj), Jugoslovanska tekstilna tvornica Mautner (Litija), Hutter in drug (Maribor). Racionalizacija in modernizacija proizvodnje pa v: Jugobruna (Kranj), Vunateks (Majšperk), Novoteks (Novo mesto), Induplati (Jarše), Ornik in Mitrovič (Otiški vrh), Mautner d.d. (Št. Pavel pri Preboldu):

V industriji papirja in celuloze je obnova potekala v Ceršaški tovarni lesenih snovi in lepenke, I. Bonač in sin (Količevo), Bratje Piatnik (Radeče). Druga dela pa v Celulozi, I. Bonač in sin ter v obratu Združenih papirnic Goričane.

V usnjarski industriji so obnavljali Tovarno usnja F. Vošnjak (Šoštanj), razširili pa proizvodnjo v tovarnah: Potočnik Franc (Slovenj Gradec), Sinigoj Ignac (Ljutomer), Knaflič Tone (Kamnik), Zorn Franc (Domžale), Prešeren Ivan (Kranj), Trio (Tržič).

⁴¹ Spisek potrebnih kreditov, AS, fond PK, fasc. 44.

⁴² Obnova in investicije v letu 1946, 27.12. 1946, AS, fond predsedstva vlade LRS (dalje: PVLRS), fasc. 3. Kreditni plan za industrijo N.R. Slovenije, 16.5. 1946, AS, fond PK, fasc. 30.

Večja dela so potekala v Tovarni gumijastih izdelkov (Kranj), elektroindustrijskih podjetjih: Iskra (Kranj), Zugmeyer in Gruber (Slovenska Bistrica), podjetjih lesne industrije: Remec in Co. (Kamnik), Utensilia (Maribor), Tovarna pohištva (Zbelovo) in vrsti lesno industrijskih podjetjih.

V živilski industriji so obnavljali: Union, A. Guselj (Maribor), Mlekopromet (Murska Sobota), L. Franz (Maribor).

V industriji gradbenega materiala je uradno potekala obnova le v podjetju Kreda (Bled), zmogljivosti pa so povečali v: A. Birola (Kresnice), A. Res in dr., Granitolom Josipdol in Oplotnica, Cementarna Trbovlje, Opekarna Ormož in Puconci.

Že omenjena izvenplanska dela, katerih vrednost je Miha Marinko ocenil na okoli 90 milijonov,⁴³ so potekala v Železarni Muta, Nafti Dolnja Lendava, Bombažni predilnici in tkalnici Tržič, Tekstilni tvornici Maribor, Metka (Novo mesto), Gostilničarski pivovarni (Laško), L. Franz (Maribor), Kolinski, Runo (Tržič), L. Laurich (Slovenske Konjice), Združene papirnice – obrat Vevče.

V začetku leta je vlada LRS sklenila, da bo v tem letu začela graditi, oziroma »postavila« 8 novih tovarn: Litostroj, Tovarno tesnil (Medvode), Tovarno tehničnih polsti (Gameljne), Tovarno sadnih sokov in pektrina (Sp. Hudinja), Tovarno sadnih izdelkov Belsad (Črnomelj), Tovarno glasbil (Mengeš), Tovarno igrač (Novo Mesto) in Untensilijo (Ljubljana).⁴⁴ Med letom pa so začeli graditi še tekstilno tovarno Novoteks (Novo Mesto) in nadaljevali z gradnjo že v letu 1945 začete tovarne usnja na Vrhniki. Opozoriti moramo, da pojem novogradnja: 1. ni pomenil zgolj gradbene, temveč (največkrat) tudi že pravno dejavnost, torej nastajanje, ustanavljanje novega podjetja, nove gospodarske organizacije, 2. v Sloveniji je večkrat šlo za predelave, dozidave starih, že obstoječih zgradb, kot pa izgradnjo novih ali kot je to konec leta imenoval Kidrič »izgradnjo iz osnove«. To je v letu 1946 veljalo za Tovarno igrač, Tovarno sadnih sokov in Tovarno usnja na Vrhniki.

Po zaključnih poročilih so se v letu 1946 končala obnovitvena in druga dela na 66 industrijskih objektih v Sloveniji. Na nekaterih najpomembnejših objektih (t.im. objektih I. in II. prioritete) so se dela šele začela. Do konca leta so opravili gradbenih del za: 26% na HC Mariborski otok, 13 % na HC Moste, 73 % na objektu Tovarne usnja Vrhnika, 50 % na Inteksu in Jugobruni, 78 % Bratje Piatnik, 74 % I. Bonač, 25 % Litostroja in 45 % Novoteksa.

Februarja 1947 so na konferenci ministrov za gradnje in industrijo v Beogradu v razpravi o delu v preteklem letu ugotavljali, da se je sicer veliko gradilo, kar pa je bilo zelo drago in da ni »skoraj nobenih računov o tem, kaj se je gradilo; ni evidence o tem koliko je to stalo«.⁴⁶

⁴³ Cit. v op. št. 40.

⁴⁴ Referat ministra za industrijo in rudarstvo LRS na konferenci federalnih ministrov in pomočnikov v Beogradu, 5.9.1946, AJ, 17-173.

⁴⁵ Obnova in izgradnja v L.R. Sloveniji l. 1946, 20.12. 1946, AS, fond PVLRS, fasc. 3. Obnova in investicije v letu 1946, 27.12. 1946, AS, fond PVLRS, fasc. 3. Poročilo kabinetu maršala Jugoslavije, 28.12. 1946, AS, fond PVLRS, fasc. 3.

⁴⁶ Zapisnik konference glede gradbene operative, 14. in 15.2. 1947, AJ, 50-78. Poročilo o konferenci ministrov za gradnje in njihovih pomočnikov ter ministrov za industrijo, 14. in 15.2. 1947, AS, fond MG.

Za Slovenijo je bilo napravljeno več izračunov, ki pa se med seboj razlikujejo. Po izračunih republiške vlade, s katerimi je bila seznanjena tudi zvezna vlada, je v tem letu vrednost vseh izvršenih del na obnovi in izgradnji znašala okoli 2.200 milijonov din. Od tega okoli 1.737 milijonov denarnih sredstev, 469 milijonov (ali 22 %) pa na račun »Mobilizacije« prostovoljnega dela, izrednih sredstev in rezerv.⁴⁷ Več kot polovica (58 %) vseh del je bilo izvršeno v »produktivnih« panogah.

V industrijo in rudarstvo je bilo vloženo 152 milijonov din republiških sredstev, in sicer 42 milijonov za obnovo, 110 za razširitve in nove investicije.

Za elektrifikacijo je Slovenija dobila 190 milijonov zveznih kreditov, ostala industrija (zveznega pomena) pa skupaj 375 milijonov; največ kovinska industrija (172 milijonov) in premogovniki (68 milijonov).

Iz sklada za obnovo države je Slovenija v tem letu skupno dobila 723 milijonov ali 10,4% skupne jugoslovanske vsote. Od tega denarja je industrija dobila 95,5 milijonov, rudarstvo pa 9 milijonov.⁴⁸

Obnovitveni načrti se niso uresničili tako, kot so njihovi sestavljenci in predlagatelji v Sloveniji pričakovali. Kljub temu, da je bila v tem letu »postavljena v pogon skoraj vsa slovenska industrija«,⁴⁹ so le tekstilna, gradbena, lesna ter živilska panoga in rudarstvo že dosegle predvojno raven.⁵⁰

Kdaj se je končalo obdobje gospodarske obnove in začelo obdobje planskega gospodarstva na podlagi prvega petletnega plana, je težko natančno določiti. Miha Marinka je na seji IOOF 12. avgusta 1946 ugotovil, da »smo prešli iz prve dobe po osvoboditvi v dobo načrtnega gospodarskega dela,«⁵¹ pri čemer se je skliceval na referat Borisa Kidriča na prvem rednem zasedanju zvezne ljudske skupščine 19. julija 1946.⁵² Kidrič pa je na V. kongresu KPJ ocenil, da sta »v drugi polovici« leta zvezna vlada in CK KPJ, na pobudo Josipa Broza sklenila, da se začnejo priprave na petletni gospodarski načrt, kar je pomenilo dejanski konec obdobja gospodarske obnove.⁵³ V začetku oktobra je Ljudska pravica »sporočila«, da se je končala prva faza industrializacije države, tj. faza obnove stare in poškodovane industrije in njene proizvodnje do predvojne višine. Začela se je druga faza, ki so jo imenovali fazo izpopolnitve, razširitve in pričetek novogradenj.⁵⁴

Obdobje obnove v vojni prizadetega gospodarstva se je uradno zaključilo konec leta 1946. V resnici se je ta dejavnost nadaljevala tudi v naslednjih letih. V Sloveniji je na primer ostalo zunaj obnove celo področje Slovenskega Primorja, kjer so z obnovitvenimi deli lahko pričeli šele po priključitvi tega ozemlja v letu 1947.

⁴⁷ Poročilo kabinetu maršala Jugoslavije, 28.12. 1946, AS, PVLRS, fasc. 3. Zapisnik seje odbora za gospodarski načrt in finance LRS, AS, MF, fasc. 152.

⁴⁸ Gospodarski plan FLRJ za leto 1947, AJ, 41-148.

⁴⁹ ZA CK ZKS, fond CK ZKS III, šk. 18.

⁵⁰ Poročilo članov vlade LRS v razpravi o ekspoziciji predsednika Miha Marinka na zasedanju ustavodajne skupščine LRS, LP, št. 275, 23.11.1946.

⁵¹ Zapisnik seje IOOF, 12.8. 1946, AS, fond SZDL, 02-8/46.

⁵² Boris Kidrič, Sabrana dela, IV. knjiga, str. 140-263.

⁵³ V. kongres Komunistične partije Jugoslavije, Ljubljana 1948, str. 402.

⁵⁴ Industrija je temeljni kamen za gospodarski dvig naše države, LP, št. 234, 6.10. 1946.

LE RENOUVELLEMENT DE L'INDUSTRIE ET DES MINES EN SLOVÉNIE EN 1946

R é s u m é

En 1946, le devoir le plus important et le plus urgent du gouvernement fédéral et l'objectif principal de la politique économique restaient toujours la renouvellement de l'industrie. On décida que ce renouvellement dans sa forme essentielle, c'est-à-dire dans l'élévation de la production industrielle jusqu'au niveau d'avant la guerre devait être terminée en grande partie dans cette même année pour qu'on pût commencer l'industrialisation et l'électrification du pays.

La majeure partie de travaux de renouvellement dans l'industrie et dans les mines de cette année furent exécutés dans le cadre des moyens attribués et sous la surveillance directe des autorités responsables par des entreprises d'état spéciales. Même pour des travaux soi-disant hors du plan, les entreprises avaient besoins du consentement des autorités responsables quoiqu'elles les exécuteraient par leurs propres moyens. Dans la structure des travaux de renouvellement, les travaux de construction étaient à la première place, suivait l'échange ou l'achat de nouvelles machines ou d'autre équipement.

D'après les rapports finals, ils furent terminés en 1946 des travaux de renouvellement et d'autres travaux dans 66 entreprises industrielles de la Slovénie, sur d'autres plus importants, appartenant à la soi-disante 1ère et 11ème priorité, les travaux ne furent que commencés. D'après le bilan de l'état de la République socialiste fédérale de la Slovénie, la valeur de tous les travaux de renouvellement et de reconstruction coûta 2.200 millions de dinars dont 1.737 millions environ en argent et 469 millions (ou 22 %) au profit de la mobilisation des travailleurs volontaires, des moyens spéciaux et des réserves.